

РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ НОРМАТИВНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Остафійчук Л. А.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри процесуального права юридичного факультету,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, Україна*

Розвиток правової системи України характеризується підвищеним рівнем нормативної динаміки, що часто призводить до нестабільності правового регулювання. Безперервні зміни зумовлені не лише необхідністю адаптації законодавства України до законодавства ЄС, але й відсутністю фінансової стійкості держави, в тому числі на період дії воєнного стану в Україні. На прикладі проблематики захисту конституційних соціальних гарантій громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, нами досліджено, що «з метою економії бюджетних коштів, дія положень законодавчих актів України у частині надання пільг, компенсацій і гарантій, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів, неодноразово зупинялася Законами України про Державний бюджет України на відповідний бюджетний рік. Такі положення щоразу були предметом перевірки на відповідність Конституції України і Конституційний Суд України неодмінно наголошував, що це призводить до порушення конституційних прав значної кількості громадян України» [1, с. 256]. Таке законодавче регулювання, а також наявність прогалин та колізій створюють ситуації правової невизначеності, що ускладнює процес правозастосування.

У таких умовах особливого значення набуває судова практика, яка виступає інструментом стабілізації правової системи, сприяє однаковому застосуванню норм права, заповнює прогалини законодавства, формує правові позиції, які мають орієнтуюче значення для судів нижчих інстанцій. Хоча формально судова практика не визнається класичним джерелом права, її фактичний вплив на регулювання суспільних відносин є беззаперечним [2, с. 456], – обґрунтовано зауважують Т.М. Юзько, В. М. Слугоцька та Л. В. Швець.

Водночас, до прецедентних судових рішень, які мають законодавче закріплення, нами віднесено рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, правові висновки Верховного Суду щодо застосування норми права, викладені у рішенні

за результатами розгляду зразкової справи в адміністративному судочинстві, що пояснюється їх остаточністю та незмінністю [3, с. 659]. Вартує підтримки позиція М. В. Мазура, який зазначив, що правові позиції Верховного Суду фактично виконують функцію джерела права, адже в деяких питаннях практика Верховного Суду має вирішальне значення при визначенні того, як необхідно діяти в тій чи іншій ситуації [4, с. 44–45].

В умовах нормативної нестабільності судова практика виконує низку ключових функцій.

Завдяки уніфікаційній функції формується єдиний підхід до вирішення аналогічних справ, що сприяє стабільності правового регулювання. «Правові позиції Верховного Суду формують єдність судової практики не лише в межах однієї галузі, а й сприяють гармонізації правової системи в цілому, через гнучке й системне тлумачення норм з урахуванням міжгалузевих зв'язків» [2, с. 458].

У випадках прогалин або недосконалості законодавства компенсаторна функція дозволяє судам фактично здійснювати правотворчу діяльність, формуючи нові підходи до тлумачення норм права. На прикладі судової практики в сфері цивільно-правового регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану Б. Б. Грошко доводить, що в «ряді рішень Верховний Суд відстоює позицію про обмеження юрисдикційного імунітету держави-агресорки, підкреслюючи порушення нею міжнародного права та гарантії доступу громадян до правосуддя. Це відкриває можливості для ефективного захисту прав українських власників на тимчасово окупованих територіях, а шкода, заподіяна внаслідок окупації, має бути компенсована державою-агресором. У низці постанов Верховного Суду підкреслено неприпустимість втрати права власності через окупацію, наголошено що будь-які акти, видані окупаційними органами, не мають юридичної сили [5, с. 296].

За допомогою стабілізаційної функції забезпечується передбачуваність судових рішень, що дозволяє суб'єктам права планувати свою поведінку.

Отже в умовах нормативної нестабільності судова практика забезпечує єдність правозастосування, сприяє формуванню правової визначеності та компенсує недоліки законодавства.

Попри значний потенціал судової практики, існує низка проблем, які знижують її ефективність. Найперше, це непослідовність судових рішень, коли суди різних інстанцій застосовують різні підходи до вирішення аналогічних справ. По-друге, на стабільність правового регулювання негативно впливає зміна підходів (правових позицій) Верховного Суду, особливо якщо такі зміни мають зворотну дію.

По-третє, відсутність законодавчо визначеного статусу правових позицій Верховного Суду як джерела права ускладнює їх застосування та знижує рівень правової визначеності.

У зв'язку з цим подальший розвиток правової системи України має бути спрямований на посилення ролі судової практики, забезпечення стабільності правових позицій та їх належне нормативне визнання як важливого інструменту подолання нормативної нестабільності.

Література:

1. Остафійчук Л. А. Судовий діалог щодо конституційності обмеження соціальних гарантій громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: еволюція позицій Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2025. № 92. Т. 1. С. 255–266. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350092>.

2. Юзько Т. М., Слугоцька В. М., Швець Л. В. Судова практика та правові позиції Верховного Суду як джерела права в умовах правової невизначеності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. № 89. Т. 1. С. 454–460. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335779>

3. Остафійчук Л. А. Model decision as a model of judicial precedent in administrative proceedings of Ukraine. *Topical Issues of Procedural Law in Ukraine* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. P. 655–680. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/576/15510/32751-1>

4. Мазур М. В. Принцип правової визначеності та зміни судової практики. *Принципи права: універсальне та національне в контексті сучасних глобалізаційних і євроінтеграційних процесів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21–22 червня 2024 року) / редкол. : Венгер В. М., Ключковський Ю. Б., Козюбра М. І. [та ін.] ; Національний університет «Києво-Могилянська академія» [та ін.]. [Київ : б. в., 2024]. С. 44–51. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b541ec0f-fcd3-48a9-a36f-65c446d512be/content>

5. Groshko B. B. Судова практика як джерело правотворчого процесу в цивільно-правовому регулюванні земельних відносин в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2025. № 89. Т. 1. С. 292–298. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335718>